

A KÖZÉPKORTÓL A REFORMKORIG

LAKATOS BÁLINT – PÉTERFI BENCE

Sopron és környéke Bécsújhelyről nézve. A Stadtarchiv Wiener Neustadt magyar vonatkozású középkori dokumentumairól

Egy kis kutatástörténet

„Bécsújhely városát közvetlen a magyar határon 1194-ben I. [V.] Lipót osztrák herceg alapította, elsősorban a magyarok támadásainak a felfogására, amely feladatának a város mindenkor híven meg is felelt. Ami volt a magyaroknak Sopron, az volt az osztrákoknak Bécsújhely. Ilyen körülmények folytán csak természetes, hogy a város levéltára igen gazdag magyarországi vonatkozásokban, és ebből a szempontból tudtommal jóformán még kiaknázatlan.” Így érzékeltette 1926-ban Házi Jenő egy Lukinich Imre által szerkesztett, ám soha meg nem jelent történeti bibliográfia számára írt ismertetőben a bécsújhelyi városi levéltár jelentőségét.¹

Házi megállapítása többé-kevésbé ma is igaz. A Bécsújhelyi Városi Levéltár (*Stadtarchiv Wiener Neustadt*) magyar vonatkozású forrásainak rendszerezett feltárása a magyar történettudomány számára mindmáig hiányzik, annak ellenére, hogy az elődök erőfeszítései elvitathatatlanok. A 20. század folyamán három jelentős magyar történész is kutatott Bécsújhelyen. Legkorábban maga Házi Jenő, aki Sopron szabad királyi város levéltárosaként – éppen néhány hónappal a fenti sorok papírra vetése előtt – 1925 őszén töltött el közel egy hónapot a bécsújhelyi városi levéltárban. Érdeklődése középpontjában Sopron története állt, de az akkor fáradságos munkával kikutatott adatokat utóbb alig idézte a tanulmányaiban.² Évtizedekkel később, 1964 végén nyílt lehetősége visszatérni az akkor már

¹ Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, Sopron (a továbbiakban: MNL GyMSMSL), XIV. 98., 24. doboz. „Levéltárak ismertetése (Sopron, Bécsújhelyi Neukloster és városi levéltár). Kézirat.” című dosszié, „Bécsújhelyi városi levéltár” című, írógéppel írt, ill. kéziratban is mellette fekvő levéltárismertető. (Ezúton köszönjük Hegyi Norbertnek a soproni kutatásunk során nyújtott segítségét.) Vö. *Varga Imréné*: Házi Jenő hagyatéka a Soproni Levéltárban. In: Házi Jenő emlékkönyv. Emlékkönyv Házi Jenő Sopron város főlevéltárosa születésének 100. évfordulója tiszteletére. Szerk. Dominkovits Péter, Turbuly Éva. Sopron, 1993. (a továbbiakban: *Varga*: Házi Jenő hagyatéka) 52. A Házi Jenő által Lukinich Imrénének küldött levél (Sopron, 1926. máj. 1.) eredetije (az öt melléklet nélkül): Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms. 5361/4.

² MNL GyMSMSL, XIV. 98., 37. doboz, „1925. évi kutatásom. Bécsújhelyi városi ltár, Neustift-kolostor és Ostffy-család levéltára” feliratú boríték, amelyben Házi (eredetileg 91 lapnyi) jegyzetanyaga is megtalálható. Vö. *Varga*: Házi Jenő hagyatéka 55. – Későbbi tanulmányaiban említett bécsújhelyi adatok pl. *Házi Jenő*: A soproni ferences templom jötevője. Soproni Szemle 15. (1961) 310. 15. j.

a vasfüggönyön túli Bécsújhelyre. Ez alkalommal a Magyar Izraeliták Országos Képvisellete megbízásából a magyarországi, ezen belül a soproni és pozsonyi zsidóság történetére gyűjtött forrásokat.³ Ekkor fellelt találatait a *Magyar-zsidó oklevéltár VIII.* kötete hasznosította.⁴

Házi Jenőtől függetlenül másodikként Kállay István akkori bécsi levéltári delegátus is kutatott Bécsújhelyen még 1962-ben.⁵ Kállay inkább csak „beletúrt” az anyagba. Rövid látogatása eredményeként készült azonban 333 mikrofilmfelvétel egyes közép- és kora újkori, magyar vonatkozású iratokról. Ezek közül a 1526 előtti oklevelek (többnyire magyar királyaink Bécsújhely számára adott kiváltságlevelei) a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteménybe is bekerültek.⁶ Kállay kutatását hivatali kötelezettsége mellett részben saját érdeklődése is motiválta. Bécsújhely mellett más osztrák városi levéltárban is készített jegyzetei későbbi munkáiban, valamint a könyvként megjelent kandidátusi értekezésében (*Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában*) is visszaköszönnek.⁷

A kiutazási korlátozások ellenére Kubinyi András volt harmadikként az, aki egy eredetileg 1968 januárja és júniusa közé tervezett ausztriai útja során Bécsújhelyre is el kívánt látogatni. Hogy minden az eredeti terveinek megfelelően történt-e, utólag nem tudjuk, csupán azt, hogy Kubinyi 1976-ban járt Bécsben, és talán ez alkalommal kutatott Bécsújhelyt is.⁸ Ugyanis a Mátyás király halálának ötszázadik évfordulója (1990) környékén

³ Magyar-zsidó oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica. VIII. Red. et ed. Alexander Scheiber, adiuvantibus J. Házi, A. T. Horváth, J. Pataki. Budapestini, 1965. (a továbbiakban MZsO VIII.) 7. Bécsújhelyi látogatásának *terminus post quemje*: MNL GyMSMSL, XIV. 98., 14. doboz, [Gertrud] Gerhartl levéltárigazgató levele Házi Jenőhöz (Bécsújhely, 1964. okt. 5.), a *terminus ante quemje* pedig az oklevéltár bevezetőjének dátuma: MZsO 17. (1965. febr. 9.). – A Bécsújhelyi Városi Levéltár (Stadtarchiv Wiener Neustadt, a továbbiakban: StAWN) vezetője, Sabine Schmitner-Laszakovits tájékoztatása szerint a kutatói rendelkezéseket rögzítő nyilvántartás csak 1993-tól áll rendelkezésre, a korábbi időszak kutatói tevékenysége esetleg a hivatali levelezés átnézésével pontosítható (vagy talán még úgy sem). Segítségéért e helyütt is köszönetet mondunk.

⁴ Csak a középkori tételek: MZsO VIII. 22–24., 39., 52., 57–58., 60–61., 65–66., 75., 77–84., 87., 90. sz.

⁵ Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL) XIX-I-4-ab, 30. doboz, 2-18. tétel, 88254/1962., 89577/1962. (az előbbi az utóbbi irathoz csatolva), MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz [1962. évi iratok], 57/1962., ill. MNL OL Y 7 a-1962-108-2388. Köszönjük a MNL OL munkatársainak, Csiki Tamásnak, Keresztes Csabának és Sávolyiné Nagy Erzsébetnek az itt citált iratok előkeresésében nyújtott segítségüket, ill. Arany Krisztinának, Rácz Györgynek és Vass Csabának, hogy számunkra egyes nyilvántartásokat ellenőriztek.

⁶ MNL OL X 4276, W 419. sz. tekercs. Vö. Borsos Iván: Ausztriai levéltári anyagról készült mikrofilmek 1969. január 1-én. Repertórium. Budapest, 1969. (Levéltári Leltárak 46.) 110–111. A mikrofilmezett iratok jegyzékének első példányát a felvételekkel együtt a MNL OL Filmtárában helyezték el, a második példány: MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz, 57/1962. Az 54 db középkori oklevél fényképe bekerült a Diplomatikai Fényképgyűjteménybe (törzsszáma U 1102) a DF 286411–286458. közötti jelzeteken.

⁷ Vö. MNL OL XXVI-I-71, 1. doboz, 5/1962., 84/1962.; bécsújhelyi jegyzeteit idézi pl. *Kállay István*: A városi igazgatás reformja az osztrák örökös tartományokban és Magyarországon Mária Terézia korában. Levéltári Közlemények 42. (1971) 116. 3. j.; ill. értekezésében *Uő*: Szabad királyi városok gazdálkodása Mária Terézia korában. Budapest, 1972. 13. 13. j., 14. 17. j.

⁸ Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, Régészeti adattár (a továbbiakban: BTM RA), H.5232-2020. – 1976. évi útjára *Kubinyi András*: Miért lettem a középkor kutatója? Korall 21–22. (2005. nov.) 235.

megjelent tanulmányaiban már felhasználta itt gyűjtött adatait.⁹ Alighanem idő és pénz híján az őt leginkább érdeklő témára, Mátyás király 1480-as évekbeli ausztriai kormányzatára szorítkozott: Bécsben, Bécsújhelyt, Grazban és Klosterneuburgban készíttetett másolatai között elsősorban Mátyás király kiadványai szerepelnek, és az általa citált források legtöbbje is királyi kegynylvánítással kapcsolatos.¹⁰

Külön meg kell emlékeznünk a burgenlandi osztrák kutatásról is. A Bécsújhelyi Városi Levéltárat hosszú évekig vezető Gertrud Gerhartl (későbbi férjzett nevén Gertrud Buttlar) is épp az 1960-as évek derekán jelentette meg a levéltári anyag közép- és kora újkori burgenlandi vonatkozásairól írt kedvcsináló tanulmányát.¹¹ Jóllehet e témakívágat anakronisztikus, ám érthető, hogy a korabeli viszonyok miatt akkoriban a burgenlandi regionális és helytörténeti kutatás képviselőinek volt lehetősége a bécsújhelyi várossal foglalkozni. Az adatok értékelésénél azonban a modernkori politikai határokon csak kevesek voltak hajlandók túllépni. A mindmáig befejezetlen burgenlandi okmánytár, az *Urkundenbuch des Burgenlandes* munkatársai is korlátozták gyűjtésüket: vizsgált területeket keleti irányban a Rába vonalánál húzták meg.¹² Emiatt számos bécsújhelyi magyar vonatkozású adatot maguk zártak ki a gyűjtési körükből, az okmánytári vállalkozás pedig az ötödik kötettel leállt a 14. század derekánál.¹³ Talán Harald Prickler volt az egyetlen jelentősebb burgenlandi osztrák történész, akinek sikerült a középkori és kora újkori gazdasági jelenségeket regionális összefüggéseiben teljesen hitelesen bemutatni, elemezni.¹⁴

⁹ Kubinyi András: A Mátyás-kori államszervezet. In: Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula – V. Molnár László. Budapest, 1990. 138. 260. j., 266–268. j., 147. 459–461. j., *Uő*: Die Wiener Regierung des Königs Matthias Corvinus. Wiener Geschichtsblätter 45. (1990) 88–99. és magyarul *Uő*: Mátyás király ausztriai kormányzata. Levéltári Közlemények 63. (1992) 114. 38. j., 116. 55–56. j., 117. 70. j.

¹⁰ BTM RA H.5720-2021. – Itt jegyezzük meg, hogy Kormos Gyula egyik tanulmányában szintén citált két bécsújhelyi iratot (Sopron és környéke evangélikusainak orgonái. Sopron – I. Magyar Egyházzene 8. [2000–2001] 73. 72. j.). Nem tudjuk, hogy azokra a Házi hagyatékában található jegyzetanyag átforgatásával vagy saját kutatásai során bukkan-e, utóbbi esetben pedig, hogy milyen mértékben tártá fel a levéltár anyagát (Bécsújhelyt az 1990-es években járhatott). – Az utóbbi években Majorossy Judit is foglalkozik a bécsújhelyi városi anyaggal, de nem elsődlegesen magyar szempontból. Lásd pl. *Judit Majorossy – Emese Sarkadi-Nagy: Reconstructing Memory: Reconsidering the Origins of a Late Medieval Epitaph from Wiener Neustadt*. Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae 60. (2019) 71–122., ebből 113. 80. j. és 115. 109. j.

¹¹ Gertrud Gerhartl: Das Burgenland betreffende Archivalien im Stadtarchiv Wiener Neustadt. Burgenländische Heimatblätter 26. (1964) 118–131. (a továbbiakban: Gerhartl: Burgenland).

¹² Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. I–V. Bearb. Hans Wagner – Irmtraut Lindeck-Pozza – Leonhard Prickler. Hrsg. Burgenländische Landesregierung. Wien–Graz–Köln, 1955–1999. (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung I/1–5.) (a továbbiakban: UBB) I. xvi.

¹³ UBB II. 312–313. sz., III. 282–283. [pótlás a II. kötethez, 145a. sz.], IV. 92. sz., V. 238–240. [pótlás az I. kötethez, 295a. sz.].

¹⁴ Pl. Harald Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte und der burgenländisch-westungarische Raum. Aspekte zur Stadt-Land-Beziehung über die Landesgrenze hinweg. Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark 96. (2005) 211–233. (a továbbiakban: Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte), *Uő*: Zur Geschichte des burgenländisch-westungarischen Weinhandels in die Oberländer Böhmen, Mähren, Schlesien und Polen. I–III. Teil. Zeitschrift für Ostforschung 14. (1965) 295–313., 495–510., 731–738. (a továbbiakban: Prickler: Weinhandel).

Szőlő és bor a határ túloldaláról

A Bécsújhelyt találhatók magyarországi vonatkozású forrásadatok túlnyomó része egy jól körülhatárolható térségre vonatkozik: a Magyar Királyság nyugati határszélére, pontosabban a történeti Sopron megye nyugati felére, a Fertő-mellékre, vagyis a mai Közép- és Észak-Burgenland, illetve a jelenlegi Győr-Moson-Sopron vármegye egymással érintkező területeire. A feltárt dokumentumok jelentékeny részben gazdaságtörténeti szempontból érdekesek: a bécsújhelyi polgárok számára a legközelebbi szőlőterületek a határfolyónak számító Lajta tulsó, nyugati oldalán, azaz a Magyar Királyság területén feküdtek, és Bécsújhely – mint valóban Sopronhoz mérhető, sőt, azt jelentőségében időszakonként felül is múló szomszéd város – kereskedelmi aktivitásának évszázadokon át fontos részét tette ki a magyarországi eredetű, részben polgárai magyarországi szőlőskertjeiben termelt bor forgalmazása.¹⁵ Mindaz tehát, ami a szőlőműveléshez és a bor vagy más árucikkek kereskedelméhez kapcsolódott, akár a személyi-családi kapcsolatok, adósságok és végrendeletek szintjén, akár a tizedfizetés, akár a vámterhek (harmincad-, híd-, rév- és vásárvámok) vagy más tevékenység szempontjából, valamiféleképpen nyomot hagyott a Bécsújhely város levéltárának iratanyagában.¹⁶ A határon átnyúló családi-gazdasági kapcsolatrendszer sűrű szövedéke tehát a szőlő- és bortermeléssel közvetlenül vagy csak közvetve kapcsolatba hozható forrásanyag nélkül jóval kevésbé lenne érzékelhető. E kapcsolatrendszer vizsgálatában a bécsújhelyi levéltár fontosságával talán semelyik más, a történeti magyar határ tulsó oldalán fekvő kisebb-nagyobb város levéltára, talán még Bécsé sem vetekedhet.

Forrásaink a késő középkorra szinte kizárólag német nyelvűek. Nemcsak azért, mert Bécsújhely városi adminisztrációjában magától értetődően már a késő középkorban a német volt használatos, hanem a határ magyarországi oldalán is túlnyomórészt német ajkú népesség élt, tehát a határon átnyúló érintkezések is német nyelven zajlottak.¹⁷

A bécsújhelyi források legfajszínűsabb darabjai az uralkodók, így a többek között a magyar királyok által kibocsátott kiváltságlevelek, amelyek – mint említettük – jelentős

¹⁵ Gerhartl: Burgenland 118–121.; Prickler: Weinhandel; Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte; Othmar Pickl: Das älteste Geschäftsbuch Österreichs. Die Gewölberegister der Wiener Neustädter Firma Alexius Funck (1516–ca. 1538) und verwandtes Material zur Geschichte des steirischen Handels im 15./16. Jahrhundert. Graz, 1966. (Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark XXIII.) (a továbbiakban: Pickl: Gewölberegister Funck), 75–80., 115–117., a magyarországi adatok: 189–222.

¹⁶ Hasonló mondható el Sopron város levéltáráról a bécsújhelyi polgárok vonatkozásában. Pl. MNL GyMSMSL IV. 1003. c., Lad. XXIX. et DD. („Negotia civitatis Neostadiensis”, 50 numerus 2 fasciculusba rendezve) [= 88–89. doboz]. Az iratok mikrofilmen: MNL OL, X 1649, 6693. sz. tekercs.

¹⁷ Lásd pl. Historischer Atlas Burgenland. Hrsg. von Gerd Polster. 2. erw., verb. Aufl. Eisenstadt, 2022. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 141.) 66., ill. az írásbeli kapcsolattartásra Katalin Szende: Trust, Authority and the Written Word in the Royal Towns of Medieval Hungary. Turnhout, 2018. (Utrecht Studies in Medieval Literacy 41.) 211–213., Lakatos Bálint: Mezővárosi oklevelek. Települési önkormányzat és írásbeliség a késő középkori Magyarországon, 1301–1526. Budapest, 2019. (Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Elenchi. Adattárak) (a továbbiakban: Lakatos: Mezővárosi oklevelek), 31–34., 120–121.

részben a bécsújhelyi polgárság által Magyarországon előállított bor kivitelével és azok megadóztatásával kapcsolatosak. Ezekre már Házi és Kállay is felfigyeltek, a Diplomatikai Fényképgyűjteményben is helyet kapott számos ilyen tétel, ám onnét éppen a 13. századi darabok hiányoznak. E „korai” oklevelek alapján is már egyértelmű, hogy a határon átnyúló kereskedelem már meglévő szövetébe az 1194-ben alapított Bécsújhely hamar és nagyon is jól beilleszkedett. A város számára II. (Harcias vagy Civakodó) Frigyes osztrák herceg által kibocsátott kereskedelmi szabályzatnak¹⁸ magyar szempontból különlegessége, hogy abba a Lajtán túl, magyar területen fekvő Röjtökört (korabeli német nevén Wart, a mai Pecsényéd/Pötschnig területén)¹⁹ is belefoglalták. Röjtökörnek a bécsújhelyi kereskedelmi szabályzatban való szerepeltetése világos: az 1240-es évek elején II. Frigyes osztrák herceg IV. Bélának a tatár betörés nyomán kialakult szorult helyzetét kihasználva rövid időre Moson, Sopron és Locsmánd zálogjogbirtokába jutott, a röjtököri vámhely is ezért volt osztrák kézen. A röjtököri vámtételek között posztó, ló, ökör, valamint bor is szerepelt.²⁰ A bor részben már ekkor a bécsújhelyi polgárok által a határ magyar oldalán bírt szőlőkből készülhetett, a Röjtökör szomszédjában fekvő egykori Alramos/Alrams faluban már 1232 előtt kimutatható a bécsújhelyi illetőségű Ezilinus, akinek Osl nembeli Péter *comes* a bécsújhelyi tanács előtt adta el korábban neki javadalomként rendelkezésre bocsátott alramosi jószágait.²¹

A bécsújhelyi polgárok magyarországi birtoklása már ebben a században olyannyira általánossá vált, hogy I. Rudolf német király egyik 1277. évi parancslevelében a bécsújhelyieket egyenesen eltiltotta attól, hogy a Magyar Királyságban további szőlőket szerezzenek, és bort – azon kívül, ami a saját magyarországi birtokaikon megtermeltek – sem hozhattak be többet.²² E tiltásnak azonban hosszú távon nem volt hatása: az osztrák és stájer alattvalók magyarországi szőlőskertjeinek száma egyre csak szaporodott.²³ A bécsújhelyiek érdekei azt diktálták, hogy az osztrák (és stájer) hercegek támogatásával az általuk szállított magyar vagy helyi eredetű bort minél messzebb, lehetőleg a Semmering-hágón túlra is elvihessék, mindebből pedig a külföldi versenytársaikat kirekesszék. 1448-ban Frigyes császártól lerakattjogot is nyertek a város számára.²⁴ Mindeközben a

¹⁸ UBB V. 238–240. = uo. I. 295a. sz.

¹⁹ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 212–213. 6. j.

²⁰ UBB V. 238., Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 213. 7. j. Az elzalogosításra legújabban: Rudolf Veronika: Közép-Európa a hosszú 13. században. Magyarország, Csehország és Ausztria hatalmi és dinasztikus kapcsolatai 1196 és 1310 között. Budapest, 2023. (Arpadiana 15.) 116. A röjtököri vámra általában: Weisz Boglárka: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Budapest, 2013. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 328–329.

²¹ UBB I. 187. sz. Vö. Hans Wagner: Alrams. Burgenländische Heimatblätter 13 (1951) 259.

²² UBB III. 282–283. = II. 145a. sz.

²³ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 215–220.

²⁴ Bécsújhely, 1448. dec. 6. „uber die grünt von Vorchtenstain, von Odenburg, von Mëttersdorf, von der Eysneinstat oder von andern enden von Ungern, von Polan, Beheim oder Mërhern gefürt”: StAWN Scrin. VI. № 2. és 1452. évi átírása uo. № 3. (Itt Házi Jenő átírását idézzük: MNL GyMSMSL, XIV. 98., 37. doboz, „1925. évi kutatásom...” c. boríték, fol. 66r.) Kiadása (véltetően másik példányból): Joseph Chmel: Materialien zur österreichischen Geschichte aus Archiven und Bibliotheken. Bd. I. Wien, 1837. 294–296., az idézet helye: 295.

magyar királyi udvarban (illetve esetenként a győri püspöknél)²⁵ rendszerint annak érdekében kilicseltek, hogy a szőlőskertjeiből származó bor utáni illetékeket (egyházi szempontból pedig a tizedeket) minél jobban csökkentseik. Udvari törekvéseiket már 1411-ben siker koronázta: a Magyar Királyságban megtermelt és kivinni kívánt boraikra harmincadmentességet nyertek, igaz, akkor még csak egy szűk, a Szent Mihály- és Szent Márton-nap közötti (szüreti) időszakra. (Ráadásul ezt utóbb többször is meg kellett védeniük, például 1498-ban követséget is küldtek ez ügyben a magyar királyhoz.)²⁶ További szívós lobbizás eredményeként végül a harmincadmentességi kedvezmények Bécsújhely, Bruck an der Leitha, valamint Hainburg polgárai esetében a kora újkorban már egész évre kiterjedtek.²⁷

Sopron, a szomszéd város

Ami Sopront illeti, a bécsújhelyi iratanyagban ugyanezen a gazdasági horizonton alakuló kapcsolatrendszerben találkozhatunk városunkkal és polgáraival. A két város közötti viszony a kereskedelmi partnerség és a versengő konkurrencia között mozgott: az olykor ellentétes érdekek miatt nem mindig volt felhőtlen. Nem meglepő, hogy a bécsújhelyi városi anyagban külön csomóba rendezetten találjuk a Sopron városával folytatott 15–16. századi (1477–1595 közötti) különféle pereskedésekkel kapcsolatos iratokat.²⁸ Általában valamilyen pénzügyi ok, adósság- vagy kilencedadó-behajtás is húzódott annak háttérében, hogy Sopron városa a bécsújhelyi bortermelést és -kivitelt időről-időre megpróbálta megakasztani. Mégpedig általában úgy, hogy a bécsújhelyieknek megtiltották vagy a magyar királlyal megtiltatták, hogy helybéli szőlőmunkásokat foglalkoztassanak szőlőikben. Sopron 1324, 1433, 1435, 1438, 1454, 1478, 1487 és 1521/1524 folyamán is „kijátszotta ezt a kártyát”. A bécsújhelyiek panaszára azután a helyzet uralkodói nyomásra általában rendeződött.²⁹ A soproniak egyes bécsújhelyi polgárok arrestálásával is próbálkozhattak.

²⁵ Pl. 1475. febr. 24-én a bécsújhelyiek elhatározták, hogy követséget menesztenek az épp Sopronban tartózkodó Monoszlói Csupor Demeter győri püspökhöz: StAWN Scrin Ii. № 40/3. p. 115., a megállapodásukról szóló szept. 8-i feljegyzés uo. Scrin. Vv. № 6/3.

²⁶ StAWN Scrin Ii. № 44. fol., 26v; 1498. okt. 23. – II. Ulászló utasította Holi Pál soproni harmincadost a bécsújhelyiek mentességének tiszteletben tartására, Buda, 1498. nov. 6. Scrin. VIII. № 2b. (DF 286427.) Lásd még utóbb DF 286426. (1499) és DF 286428–286429. (1500).

²⁷ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 212–215.

²⁸ StAWN Scrin Vv. № 2/1–108.; a középkori részében főleg másolatokat tartalmaz, a legelső darab viszont eredeti: Johann Sachs soproni harmincados Bécsújhelyhez szóló 1447. okt. 3-i levele a Ruszton és környékén termelt és kiszállított must harmincadvám-terhéről.

²⁹ 1324: UBB III. 345. sz. (1324. dec. 10.), a további adatokat felsorolja *Martha Keil*: Juden in Grenzgemeinden: Wiener Neustadt und Ödenburg im Spätmittelalter. Studien zur Geschichte der Juden in Österreich. Hrsg. von Martha Keil, Eleonore Lappin. [Bodenheim], 1997. (Handbuch zur Geschichte der Juden in Österreich, Reihe B, Band 3.) (a továbbiakban: *Keil*: Juden) 12–15., ill. *Uő*: Hitközségek a határ mentén: a bécsújhelyi és a soproni zsidóság kapcsolata a késő-középkorban. Soproni Szemle 52. (1998) 19–21. (a továbbiakban: *Keil*: Hitközségek); 1478: StAWN Scrin. IV. № 8. (Mátyás király parancslevele Sopronhoz, okt. 8.), 1487: Scrin. XIX. № 59. (Mátyás király általános parancslevele, nov. 3.), 1521: Scrin.

Az egyik legelső soproni vonatkozású bécsújhelyi forrás is éppen ezzel kapcsolatos. 1362. június 25-én Pozsonyban I. Nagy Lajos király menlevelet adott a Magyarországra utazó bécsújhelyieknek, elsősorban a soproni területre, hogy adósságaik miatt Sopronban ellenük semmiféle represszália, azaz javaik és áruiuk lefoglalása nem foganatosítható. Az oklevél párdarabja IV. Rudolf osztrák herceg ugyanott, ugyanazon nap és egyező tartalommal kibocsátott oklevele a soproni polgárok számára, hogy ezt velük szemben sem alkalmazhatják Bécsújhelyen.³⁰

Ezzel együtt Sopron a 15–16. század fordulóján is Bécsújhely fontos regionális kereskedelmi partnere volt, ahogyan azt például a bécsújhelyi Alexius Funck kereskedő vagy a vele egyidőben Sopronban működő Moritz Pál kalmár üzleti könyveinek bejegyzései tanúsítják: a szomszéd városban található üzleti kör tagjainak követelései vagy adósságai rendszeres áruforgalom bizonyítékai.³¹ Az adósságok fejében a polgárok általában ingatlanjaikat kötötték le, mint 1428 februárjában Pintér Pál soproni polgár és felesége, akik Rudolf Hecklein bécsújhelyi polgárnak zálogosították el adósságuk törlesztéséig soproni szőlőiket (1. kép).³² Az adósságokat időnként nem maga az adós, hanem utódai fizették csak vissza, így végrendeletekben is találkozhatunk követelésekkel vagy tartozásokkal. Három kiragadott bécsújhelyi példa: 1487-ben Peter Parczmayr polgár özvegye, Dorothea végrendeletében említette, hogy adós maradt bizonyos soproni „Symon Vischerin zu Odenburg,” továbbá „der Trager zu Odenburg” irányában. Michael Underwege bécsújhelyi polgár 1509 elején felvett végrendeletében Wolfgang Paus

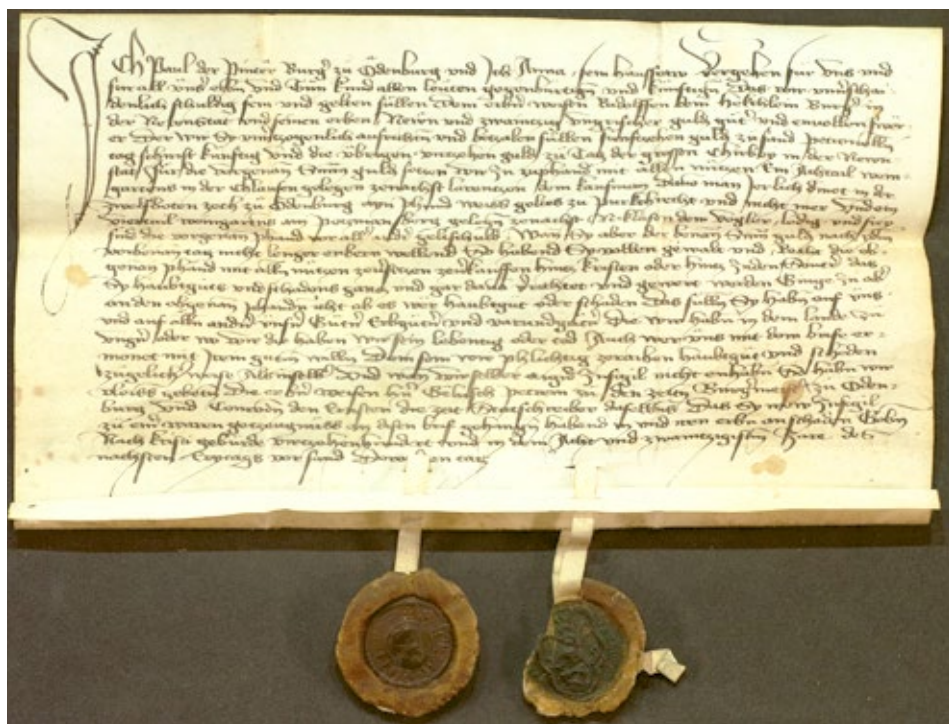

VIII. № 6–7. (DF 286430–286431. II. Lajos parancslevele Sopronhoz, szept. 30. és okt. 4.) 1524: Scrin. Vv. № 2/4–6a. és 9., Scrin XIX. № 131–132., Scrin XCVII. № 5/1–3. (I. Ferdinánd főherceg Sopronhoz, II. Lajoshoz és a királynál tartózkodó Johann von Schneitpeck követéhez: márc. 19., Sopron erre adott válasza: márc. 23., és II. Lajos parancsai: ápr. 8–10.).

³⁰ A represszália az adós lefogása (*arrestatio*) helyett a közösségéhez tartozó bármely személy feltartóztatása, lásd *Tringli István*: Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. Budapest, 2022. 33–50. (Monumenta Hungariae historica. Magyar történelmi emlékek. Dissertationes. Értekezések), különösen 43–45. – Nagy Lajos király menlevele: StAWN Scrin IV. № 1. (DF 286411.) és másolatai uo. № 67–71. (DF 286739.). Teljes szövegben, a kiadások feltüntetésével, a Rudolf-féle, Sopronban őrzött oklevéllel (DF 201812.) együtt I. Források a Magyar Királyság kereskedelem-történetéhez II. Külkereskedelem (1259–1457). Szerk. *Weisz Boglárka*. Budapest, 2021. (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica. Okmánytárak. Diplomataria) 79–80., 80–81. Átírása János győri püspök 1389. jún. 18-i, tizedszedőihez intézett parancslevelében, hogy a bécsújhelyiektől a törvényesnél több tizedet ne szedjenek: StAWN Scrin. XVIII. № 57., eml. *Josef Mayer*: Geschichte von Wiener Neustadt. I/1–II/2. Hrsg. und verlegt von der Stadtgemeinde Wiener Neustadt. Wiener Neustadt, 1924–1928. (a továbbiakban: *Mayer*: Geschichte) I/1. 388. 2. j.

³¹ *Pickl*: Gewölberegister Funck, passim; *Mollay Károly*: Das Geschäftsbuch des Krämers Paul Moritz. Moritz Pál kalmár üzleti könyve (1520–1529). Sopron 1994. (Sopron városi történelmi forrásai. Quellen zur Geschichte der Stadt Odenburg B/1.).

³² StAWN Scrin. N. № 94. = Zsigmondkori oklevéltár XV. (1428). Kiad. C. *Tóth Norbert* – *Lakatos Bálint*, *Péterfi Bence* közreműködésével. Budapest, 2022. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II-61.) (a továbbiakban ZsO XV.) 114. sz.

1. kép. Pintér Pál soproni polgár és felesége eladják szőlőjüket (1428), a magánoklevelet Székeles Péter soproni polgármester és Ernst Konrád jegyző erősítette meg saját pecsétjével (StAWN Scrin. N. № 94.)

(Pausch) soproni polgár felé fennálló tartozásáról emlékezett meg, míg 1520-ban Paul Weiterhofer „Peter Vischer zu Odnburg” irányában való kötelezettségéről.³³

A kereskedelmi kapcsolatokban a késő középkorban fontos szerepelt játszottak a mindkét városban jelenlévő zsidó közösség egyes tagjai, egyrészt mint saját és a másik város területének vagy egyes polgárainak pénzkölcsönzői, hitelezői, másrészt mint a lejárt kölcsönök fejében megszerzett helyi házak és szőlők tulajdonosai. Mivel a bécsújhelyi és soproni zsidóság kapcsolatrendszerét Martha Keil német, majd 1998-ban magyar nyelvű, épp a *Soproni Szemlében* megjelent tanulmányában már sokrétűen bemutatta,³⁴ ezeket az adatokat tételesen nem idézzük. Ehelyütt csak annak említésére szorítkozunk, hogy Bécsújhely viszonylatában az 1420–1440-es években Köphlein soproni zsidó játszott gazdasági szerepet, aki 1441-ben már bécsújhelyi háztulajdonosként mutatható ki. 1485-ben Bécsújhelyen Wolf soproni zsidó a bécsújhelyi Pirchan fia Juda mostohaapjaként

³³ StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 8. Ratsbuch II. (a továbbiakban: RB II.) fol. 270v (1487. szept. 10.), 320r (1509. jan. 3.), 341r. (1520. júl. 6.).

³⁴ Keil: *Juden; Keil: Hitközségek.*

szerepel mint egy házvásárlás résztvevője, míg 1498-ban Pessach Manusch, ugyancsak soproni zsidó Bécsújhelyen egy házát adta el.³⁵

Az egyes városi polgárokra és lakosokra vonatkozó adatok jellemzően szórt említések, bár egyes tekintélyesebb polgárok vagy családjuk „utánkövetése” esetenként lehetséges vagy éppen a soproni levéltári anyag alapján helyenként kiegészíthető. A teljesség igénye nélkül: a soproni származású bécsújhelyi polgárok sorában 1382-ben és 1387-ben Hans avagy Jans von Ödenburg bécsújhelyi polgár és háztulajdonos,³⁶ 1403 tavaszán bizonyos Heinrich von Ödenburg bécsújhelyi polgár³⁷ bukkan fel. 1403-ban és 1406-ban Christan von Ödenburgot említik forrásaink, aki előbbi esetben Bécsújhelyen kölcsönt adott, 1407-ben pedig soproni polgárként feleségével együtt eladta meggyesi szőlőjét.³⁸ 1408-ban viszont már mint bécsújhelyi városi tanácsos szerepel egy helyi magánoklevél megpecsételőjeként.³⁹ (1431-ben az özvegye tett bevallást a bécsújhelyi magisztrátus előtt.)⁴⁰ 1463-ban Hans Tischer zu Ödenburg bécsújhelyi polgár felesége, Margarete szerepel egy ingatlanügyben.⁴¹ 1467-ben Hans Lederer házáról jegyzik meg a bécsújhelyi telekkönyvben (*Gewährbuch*), hogy a telek előző tulajdonosa Thomas Drescher soproni polgár volt. Dreschert ugyanebben a kötetben 1475-ben is említik egy másik ingatlanügyben.⁴² 1518-ban bizonyos Farkas szíjgyártó mester mint bécsújhelyi lakos kerül elének („maister Wolfgang Odennburger riemer und mitwonner zu obemelter Newenstat”).⁴³ Utóbbi személyek bizonyára Sopronból áttelepült kézművesek voltak. Szorosabb soproni kötődésre, családi összeköttetésre utalhat, amikor Stefan Muldorffer bécsújhelyi polgár 1499. február 22-i végrendeletében éppen a soproni Szent Mihály-plébánia és a Keresztelő Szent János-templom számára is tett adományt, míg 1500-ban Niklas Seydl polgár a végrendeletében a meg nem nevezett soproni nénjének („meiner mumen zu Odenburg”) is jutott javaiból.⁴⁴

A bécsújhelyi polgárok Sopron város területén fekvő szőlőskertjeiről is kisebb környei adatot lehet a bécsújhelyi forrásanyagból összeszedni, akár adásvételi oklevelek

³⁵ 1427: StAWN Scrin N. № 91. = MZsO VIII. 47. = Zsigmondkori oklevéltár. XIV. (1427). Kiad. C. Tóth Norbert – Lakatos Bálint – Mikó Gábor. Budapest, 2020. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II-59.) (a továbbiakban: ZsO XIV.) 514. sz., 1428: uo. Scrin. N. № 95. (MZsO VIII. 49. = ZsO XV. 861. sz.), 1441: uo. Scrin. N. № 33/2. = MZsO VIII. 63. 1459 (néhai): StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 574. Satzbuch A (a továbbiakban: Satzbuch A), fol. 642v. = MZsO VIII. 77., 1485: uo. VIII. 81. 1498: StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 573. Gewährbuch I. (a továbbiakban: Gwb I.) fol. 245r. = MZsO VIII. 93–94. 84. sz.

³⁶ StAWN Scrin. XXIV. № 11., Scrin. Ss. № 140/4.

³⁷ Uo. Scrin. N. № 13.

³⁸ Uo. Scrin. N. № 14., 21., 26.

³⁹ Uo. № 225.

⁴⁰ Gwb I. fol. 1v (p. 80.; 1431. nov. 13., az oldalon a 2. bejegyzés).

⁴¹ Satzbuch A p. 104. 4. bejegyzés, és p. 105. 1. bejegyzés, egyaránt áthúzva.

⁴² Gwb I. fol. 100v (p. 277., 1467. dec. 11.), 148r (p. 370., 1475. jún. 20.).

⁴³ StAWN Scrin. Z. № 7.

⁴⁴ RB II. fol. 286v (p. 288., 1499. febr. 22.), 287v (p. 290., 1500. nov. 23., városkönyvi bevezetése: 1501. jan. 21.).

ből, akár végrendeleti említésekből. 1410-ben és 1412-ben a bécsújhelyi Heinrich Scharf három szőlőt is megvásárolt a meggyesi Goldberg nevű dűlőben Peter Weytan soproni polgártól és feleségétől, valamint Jakob Geyerl soproni polgár özvegyétől. A német birodalmi mintára kiállított magánoklevelek mindegyikét Thomas Turnhofer soproni polgármester és Jakob Lueger, illetve Nikus városi tanács tag erősítették meg pecsétjeikkel.⁴⁵ Ugyanilyen, Oswald Moser soproni polgármester és Ernst Konrád városi jegyző pecsétjével megerősített magánoklevél 1441-ből a soproni Leonhard Tewsch és felesége kiadványa, akik két, szintén a Goldberg dűlőben fekvő szőlőskert-részüket adták el a bécsújhelyi Peter Veyertager özvegyének, Elisabethnek.⁴⁶ Egyebek mellett soproni szőlőt is említ a bécsújhelyi *Ratsbuch*-ban található végrendeletében például Kaspar Staynmess bécsújhelyi polgár (1451), Niklas Ottentaler tanácsos (1454), Leonhard Judel polgármester (1465), Peter Zuber özvegye, Margarete vagy Friedrich Sechspurger polgár (1473) is.⁴⁷ 1488-ban Andreas Haller polgár két röjtökőri szőlője mellett összesen hat soproni szőlőskertjéről emlékezett meg.⁴⁸ Részletesebb, társadalomtörténeti összevetésre is alkalmas jegyzékeket azonban, amelyek a bécsújhelyi polgárok magyarországi, egyebek mellett Sopronban, Ruszton és Meggyesen birtokolt szőlőskertjeit és azok adóterheit sorolják fel, sajnos csak a 16. század második feléből ismerünk.⁴⁹

A városok közötti kapcsolattartás „hivatalos” szintjét az jelentette, amikor a két város tanácsa közvetlenül érintkezett, szóban vagy írásban. Az 1483–1485. évi feljegyzéseket tartalmazó Gedenkbuch-kötetből tudjuk, hogy 1484 tavaszán a bécsújhelyiek követséget küldtek Sopronba különböző ügyekben (2. kép).⁵⁰ Sopron város részéről a bécsújhelyi anyagban az ide küldött leveleket találhatjuk, például 1465-ből a szőlőművelés tárgyában hangoztatták jóindulatukat, vagy 1541-ből, amikor arról állítottak ki elismervényt, hogy a bécsújhelyi városi tanács által számukra értékesítésre átadott két hordó bort átvették.⁵¹ A Bécsújhely város bírósága előtt folyó perekben természetesen Sopron város tanúsítványait vagy igazolásait is felhasználhatták, így például 1465-ben két schwarzenbachi lakos törvényes származásáról és soproni rokonságáról szóló oklevelet vagy 1531-ből a soproni bíró tanúsítványát arról, hogy a Waidhofen an der Ybbsbe való Mert Braun erszénygyártó mesterlegény helyi tanulóévét letöltötte.⁵²

⁴⁵ StAWN Scrin. N. № 33. (1410. jan. 3.), № 36. és 37. (1412. febr. 1. és jún. 18.). Lueger 1410-ben, Nikus 1412-ben pecsételt.

⁴⁶ Uo. Scrin. Ss. № 141/5. Az oklevélen csak az egyik függőpecsét maradt fenn.

⁴⁷ RB I. fol. 203v (1451. júl. 13.), 226r (1454. dec. 13.), 347v (1465. aug. 7.), RB II. fol. 226r (p. 173., 1473. okt. 9.), Scrin. XXXI. № 6. (1473. nov. 15.).

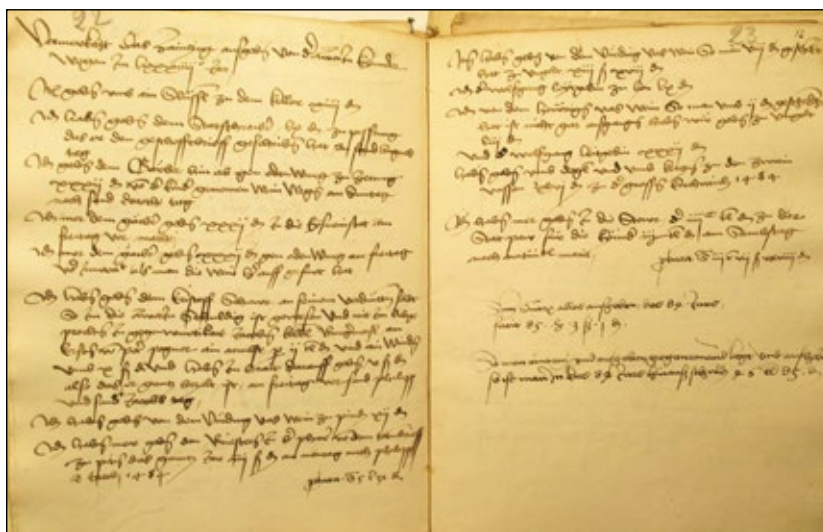
⁴⁸ RB II. fol. 269v (p. 256., 1488. szept. 28.).

⁴⁹ StAWN Vv. № 3/1–4a., latin és német jegyzékek, a № 3/4a. 1568-ból, a többi feltehetően az 1560–1580-as évekből.

⁵⁰ StAWN Ii. № 42. p. 22. (fol. 11r, 1484. febr. 8. és márc. 5.).

⁵¹ StAWN Scrin. Kk. № 7/1. (1465. febr. 17.), uo. Scrin. Pp. № 58. (1541. máj. 23.).

⁵² Uo. Scrin. Hh. № 1/2. (1465. okt. 9.), Scrin. Kk. № 28a. (1531. dec. 30.).

2. kép. Az 1484 tavaszán a Bécsújhely városa által Sopronba küldött követre vonatkozó adatok az 1483–1485. évi Gedenkbuch 22. oldalán (az oldalpáron baloldalt) (StAWN Scrin. II. № 42. pp. 22–23.)

Mátyás király rövid bécsújhelyi uralmának írásos emlékei

Bécsújhely levéltárát az is különlegessé teszi, hogy a város Mátyás-féle megszállásának (1487–1490) idejéből⁵³ számos további, magyar vonatkozású helyi forrás maradt ránk. Ezek köztörténeti, politikatörténeti szempontból is lényegesek lehetnek, főleg jogbiztosító oklevelek, parancslevelek. Bécsújhely a korban nem egyszerűen egy Habsburg-kézen lévő város volt, hanem 1440-től III. Frigyes császár kedvelt, szívéhez közel álló rezidenciavárosa, ezért elfoglalása presztízkérdés is volt, és minden áldozatot megért a magyar királynak. Mátyás saját megkülönböztetett figyelme és kegye Bécsújhely iránt ugyanezzel magyarázható. Nemcsak megerősítette a város addigi kiváltságait,⁵⁴ hanem újabbakat is adott: 1488 decemberétől a bécsújhelyi polgárok felett kizárólag a bécsújhelyi bíró ítélkezhetett.⁵⁵ A város gazdasági erejét is igyekezett helyreállítani: az 1486–1487. évi ostrom során szenvedett károokra való tekintettel a bécsújhelyi polgároknak már az 1487. őszi szüret után készült boraik után sem kellett a királynak adót fizetniük,⁵⁶ szőlőik pedig különös védelmet élveztek.⁵⁷ Szintén az ostrom okozta károk kijavításának költségeivel indokolva 1488 februárjában négy évre mentette fel a várost az osztrák területeken fize-

⁵³ Mayer: Geschichte I/2. 61–66. Az alább idézett források közül számosat használt.

⁵⁴ StAWN Scrin. IV. № 10. (DF 286420., 1487. szept. 7.)

⁵⁵ Uo. № 14. (eredeti, DF 286423.) és uo. Scrin. XIX. № 65. (másolat, DF 286452.)

⁵⁶ StAWN Scrin. IV. № 12. (DF 286421., 1487. szept. 11.)

⁵⁷ Uo. Scrin. XIX. № 59. (DF 286450., 1487. nov. 3.)

tendő *schatzsteuer* alól,⁵⁸ és ugyanezen a napon kelt másik oklevelében pedig elrendelte, hogy mindazon polgároknak, akiknek a házát az elővárosokban lebontották, és nincs hol lakniuk, városi házat és kertet osszanak ki.⁵⁹ Legkésőbb 1488 márciusában Mátyás a bécsújhelyiek azon régi kiváltságát is megerősítette, hogy kizárólag a város polgárai szállíthatnak bort a Semmeringen túl kereskedelmi célból.⁶⁰ Az efféle kiváltságok azonban egyúttal kötelezettségeket is jelentettek, a bornak pedig háborús időkben is megvolt a jelentősége. 1488 májusában Bécsújhely arról volt kénytelen tájékoztatni a királyt, hogy borkészletei megcsappantak, és kérte a király türelmét, de az áruhiány dacára saját monopólium helyzetének fenntartását is (más kereskedők ne léphessenek a helyükre).⁶¹ Mátyás nemcsak a meghódított osztrák és stájer területeken biztosította a bécsújhelyi polgárok boldogulását, hanem valójában a Magyar Királyság felé is „szélesebbre tárta a kaput”: a bécsújhelyiek a budai polgárok kiváltságait nyerték el, vagyis felmentést kaptak a magyarországi (belföldi) vámok megfizetése alól. (Érdekes módon ez utóbbi, valóban rendkívüli kiváltságra tudomásunk szerint a bécsújhelyi városatyák soha nem hivatkoztak többet.)⁶²

A rövid magyar uralom idején nemcsak Bécs városában, hanem Bécsújhelyen is megfigyelhető, hogy az udvar egyes tagjai a király kegyéből ingatlanokat szereztek. Adataink vannak Kanizsai László,⁶³ Nagylucsei Orbán,⁶⁴ Niklas von Puchau királyi titkár,⁶⁵ Hanns Riedrer királyi borbély,⁶⁶ Székely Jakab és rokonsága,⁶⁷ valamint Lukas Schnitzer királyi titkár házára, illetve telkére (3. kép).⁶⁸ A magyar királyi házadományok többségét azonban nem az udvartartás tagjai, hanem egyértelműen német nevű és helyinek tűnő személyek nyerték el,⁶⁹ akik között alighanem szép számmal lehettek magyarokkal kollaborálók. Az efféle szerzemények jogossága persze utóbb megkérdőjeleződhetett, amikor a város 1490 augusztusában ismét Habsburg-kézre került, ám nem feltétlenül vesztek el, ha a tulajdonos a kockázatot vállalva megtartásuk és nem eladásuk mellett döntött. Kanizsai László például a leromlott állapotú házát csak 1498-ban adta el egy, a saját udvarában szolgáló soproni polgárnak, Wolfgang Österbergernek.⁷⁰

⁵⁸ Uo. Scrin. Ss. № 36.

⁵⁹ Uo. Scrin. E. № 137.

⁶⁰ Vö. uo. Scrin. XIX. № 62. (DF 286451.)

⁶¹ Uo. Scrin. Cc. № 155/3.

⁶² Uo. Scrin. IV. № 13. (DF 286422., 1488. jún. 6.) Vö. *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541-ig), In: Budapest története. II. A későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk. Gerevich László, Kosáry Domokos, Budapest, 1975. 99–101., *Uő*: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. Történelmi Szemle 36. (1994) 10–11.

⁶³ Gwb I. fol. 198r (p. 472., 1488. ápr. 29.).

⁶⁴ Uo. fol. 197v (p. 471., 1487. szept. 18.), két polgárház.

⁶⁵ Uo. fol. 198r (1487. okt. 16.).

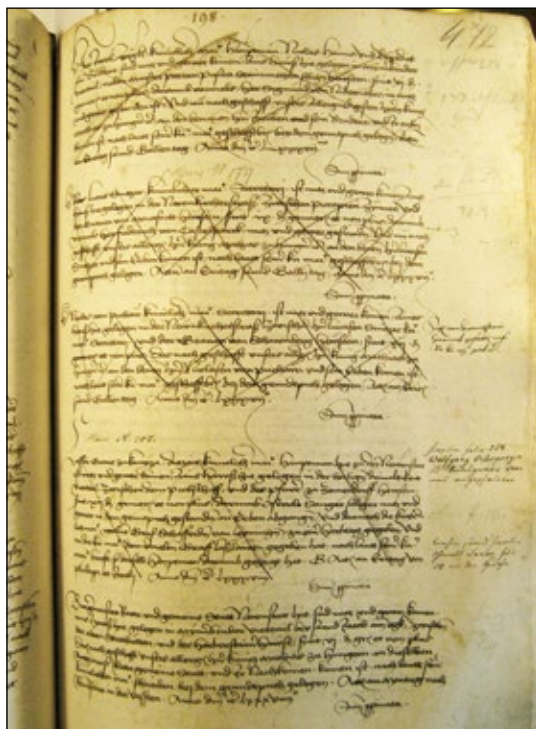
⁶⁶ Uo. fol. 199v (475., 1489. aug. 7.)

⁶⁷ Uo. fol. 198r (472., 1487. okt. 16.). Vö. uo. Scrin. E. № 136/3. (1487. okt. 15.).

⁶⁸ Uo. fol. 198r (472., 1487. okt. 16.). Vö. uo. Scrin. E. № 136/2. (1487. szept. 11.)

⁶⁹ Uo. fol. 198r–204r (p. 472–482.), 16 közvetlen királyi parancs említése, amelyhez még két közvetett adat számítható, amikor Pogány Péter, ill. Tarcai János járt el (nyilvánvalóan királyi utasításra).

⁷⁰ StAWN Scrin. G7. № 139., uo. Gwb I. fol. 254r (p. 582.).

3. kép. Székely Jakab, Lukas Schnitzer, Niklas von Puchau, és Kanizsai László bécsújhelyi házára vonatkozó 1487. évi bejegyzések a teleggönyvben (Gewährbuch I. fol. 198r [p. 472.]

A bécsújhelyi anyag kutatásának sajátosságai

A tematikai csomópontok ismertetése, a magyarországi és soproni vonatkozások kiemélése után végezetül arról is szólnunk kell, hogy a Bécsújhelyi Városi Levéltár anyagának kutatása miért is bizonyulhat fáradságos és nehezen befejezhető feladatnak. Egyrészt a levéltári anyag meglehetősen terjedelmes. A jelenleg is Bécsújhely város önkormányzatának tulajdonában lévő és általuk fenntartott közintézményként működő városi levéltár 18–19. századig terjedő régi anyaga, az ún. *Altes Archiv* („Régi levéltár”) az évszázadok megpróbáltatásait jelentősebb iratpusztulás és károsodás nélkül vészelte át, ezért osztrák viszonylatban is gazdagnak mondható.⁷¹ A fennmaradt források sora 1239-től kezdődik,

⁷¹ *Gertrud Buttlar*: Das Stadtarchiv Wiener Neustadt. Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich 13. (1991), 9–16. (a továbbiakban: *Buttlar*: Das Stadtarchiv) 11–12. A levéltár történetének újabb, rövid foglalata: Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich. Teil I. Nichtarchivale mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Unter Mitarbeit von Alois Haidinger bearb. *Franz Lackner*. Wien, 2000. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 272. = Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters II/5/1.) [Katalogband], 46–51.

4. kép. Az 1754-ben készített faragott levéltári szekrények egyike (a római számos egységek fiókjaival) a Stadtarchiv Wiener Neustadt kutatótermében, középen felül az oromdísz közepén Bécsújhely város faragott és festett címere látható.

de érzékelhetően csak a 14. század első felétől folyamatos, viszont a 15. század derekától egyre terjedelmesebbé bővül. Másrészt e gazdag gyűjtemény kutatása korántsem egyszerű feladat annak sajátos, jobbra pertinenciaalapú tagolódása miatt. Az *Altes Archiv* 18. század közepe előtt keletkezett anyaga ugyanis mindmáig a bécsi születésű pálos szerzetes és neves történetíró, Matthias Fuhrmann (1697–1773) által 1754-ben kialakított rendben áll fenn.⁷² Ugyanekkor csináltatta a város fából azokat a tekintélyt parancsoló szekrényeket is, amelyek ma a levéltári kutatóteremben láthatók (4. kép).⁷³

A Fuhrmann-féle rendszer raktári alapegysége ugyanis a „szekrény” (latinul *scrinium*, németül *Schrein*, rövidítve *Scrin.*), pontosabban szólva a szekrényfiók. (Ezt magyarországi viszonylatban – nemcsak családi, hanem városi levéltárakban, így Sopronban is – *ladulának* nevezték volna.) Mindegyik *scrinium* jele szám vagy betű vagy ezek kombinációja. A *scrinium*okon belül az egyes iratok egyedi sorszámmal (*numerus*, №.) rendelkeznek. A rendezés során Matthias Fuhrmann a pertinencia elvét érvényesítette,

⁷² *Buttlar*: Das Stadtarchiv 13., *Gerhartl*: Der Barockhistoriograph 37–41., Erich *Lindeck-Pozza*: 200 Jahre Stadtarchiv Wiener Neustadt. Unsere Heimat. Monatsblatt des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich und Wien 25. (1954), 215–220. (a továbbiakban: *Lindeck-Pozza*: 200 Jahre), 218.

⁷³ *Lindeck-Pozza*: 200 Jahre 218–219., *Buttlar*: Das Stadtarchiv 13., a szekrények korábbi felállítási helyéről készült fénykép uo. 11.

azaz az irategyüttesek keletkezési logikáját (a provenienciájukat) figyelmen kívül hagyva és az eredeti iratsorozatokot teljesen szétszedve tematikus csoportokat alakított ki, amelyet a későbbiekben utódai is folytattak a 19. század végéig. Így kerültek össze az egyes városigazgatási szakterületeket reprezentáló dokumentumok, ügy- és irattípusok. A rendszerben kiemelt figyelem és ennek megfelelő jelzet jutott a városi kiváltságoknak és privilégiumoknak, valamint a városi köztulajdon elemeinek (alapítványok, ingó és ingatlan javak). A csoportosításban az időrend kevésbé játszott szerepet. Bár a nem városi eredetű iratanyag (magánszemélyek, feloszlott egyházi intézmények, társulatok) mennyisége tekintélyes lehet, ezek minden további nélkül lettek szétszétva a tematikának megfelelően, eredetük így nem pontosan rekonstruálható. A bizonyosan Bécsújhelyen kívül keletkezett szórványosan, és másolatban jelenlévő iratanyag egy részére, mint amilyen az 1491. évi pozsonyi béke szövege (Scrin XXI. № 29.) vagy Sopron kora újkori hegytörvényei (Scrin. CXXI. № 5/1–2.), a városi tanács alighanem amolyan „munkaanyagként” tett szert.

A scriniumok összesen öt sorozatot alkotnak: Scrin. I–CXXIII., Scrin. A–Z, Scrin. Aa–Zz, Scrin. A1–K10, Scrin. IA–XIIM (utóbbi csoport a későbbi nevén a Litera C). Egy-egy scrinium anyaga – az állományvédelmi okokból mára már kiemelt és a páncélszekrényben őrzött okleveleket leszámítva – több dobozban található. Egyes esetekben azonban a numerusok sora hiányos: vagy hiányzik az irat, vagy egész egyszerűen minden jelzés nélkül áthelyezték máshová. A kötetes kéziratokból, például a városkönyvekből utóbb Josef Mayer levéltáros és várostörténész (1844–1929) egy külön sorozatot (*Historischer Buchbestand*) alakított ki új jelzetekkel. A numerusok nem alkotnak szigorú időrendet, emiatt egy scrinium teljes anyagát kell átnézni akkor is, ha csak egy lehatárolt időkört szeretnénk áttekinteni.

A legjobban feltárt anyagrész a római számos scriniumok sorozata. Ehhez maga Fuhrmann a levéltárról 1755-re elkészített repertóriumában⁷⁴ részben darabszintű, a legfontosabb oklevelek tartalmát kivonatoló, szigorú időrendi jegyzéket állított össze. A későbbi levéltárosok ennek továbbfejlesztésével darabszintű jegyzéket készítettek *Scrinienverzeichnis* néven, amely már a Fuhrmann működése után keletkezett és ide besorolt irattételeket is tartalmazza. E jegyzék azonban az adatfelvételben nem következetes, esetenként pontatlan.

Noha a Scrin. IA–XIIM-hez (azaz a Litera C-hez) vélhetően Josef Mayernek köszönhetően szintén készült darabszintű jegyzék, a további három sorozat, a Scrin. A–Z, a Scrin. Aa–Zz és a Scrin. A1–M12 alapszintű áttekintéséhez mindmáig a 18. századi Fuhrmann-féle repertóriumra vagyunk utalva. Tartalmi feltárásukhoz (legalábbis az 1500-ig keletkezett iratokhoz) ugyanakkor rendelkezésre áll három tematikus mutató: egy helynévmutató (*Ortsverzeichnis*), egy személynévmutató (*Personenverzeichnis*) és

⁷⁴ Gerhartl: Der Barockhistoriograph 40–41. – Repertorium et recensio specialis omnium diplomatum, privilegiarum ... redigit publicoque commodo restituit R. P. M. Fuhrmann Ord. S. Pauli P. E. [Neostadii], 1755. StAWN Historischer Buchbestand, Bd. 819.

egy tárgymutató (*Sachverzeichnis*). (Ezekben a római számos scriniumok és a városkönyvek anyaga is szerepel; a *Sachverzeichnis* a 16–17. századra is kiterjed.) E precíz segédletek Josef Mayer szívós munkájának eredményeként készültek el.

Bécsújhely közép- és kora újkori történetének igen fontos forrásai találhatóak az említett *Historischer Buchbestand*, a kötetes kéziratok sorozatában, a legkorábbi városkönyvek, telekkönyvek, tanácsülési és bírósági jegyzőkönyvek sorában. Ezek segédlete a *Bandverzeichnis*, ahol a jelzetek sorrendjében a kötet címe, rövid leírása (tartalmi jellemzése) szerepel, a megjegyzés rovatban pedig általában az időköre vagy keletkezési ideje, továbbá az esetleges régi jelzete is fel van tüntetve.

Josef Mayert e segédletek összeállításában saját történészi munkája és érdeklődése is vezetett: élete végén, 1924–1928 között jelentette meg *Geschichte von Wiener Neustadt* címmel várostörténeti monográfiáját. Az első két, az 1500 előtti időszakot feldolgozó kötetet különös gonddal írta meg, azok jegyzetapparátusa nagy bőséggel tartalmaz visszakereshető levéltári jelzeteket.⁷⁵

A levéltári állományt az intézmény legutóbbi költözését követően, 1992–1993 során revízió alá vették, amelyről minden egyes dobozban egy kisebb cédulát helyeztek el. (E munkálatok során sajnos csak ellenőrzés történt, a kézbe vett iratok alapján nem kísérelték meg darabszintű jegyzék összeállítását.) Nem sokkal később a scriniumok anyagát állományvédelmi okok miatt az 1990-es évek második felében, illetve a 2000-es évek elején teljes egészében mikrofilmre vették.⁷⁶ Bizonyos, római számmal jelölt scriniumok, ill. a Scrin. N, Scrin. O, Scrin. Ss és Scrin. Tt anyagából 2012 és 2017 között többszáz oklevelet emeltek ki, digitalizáltak, csomagoltak külön oklevéldobozba, majd helyezték el páncélszekrényben. E dokumentumok eredetiben már nem, csak digitális formában kutathatók. E kiemelt tételekhez egy korábbi bécsújhelyi levéltáros, Erich Lindeck-Pozza révén darabonként gépelt kivonat, regesztá készült, amelyeket az oklevelek dobozaira ragasztottak fel. Ám a digitalizálási munkálatok félbemaradtak, így a Scrin. N és a Scrin. O dobozaiban mi magunk is szép számmal találtunk eredeti és ismeretlennek számító középkori okleveleket.

A 2013 és 2024 között több alkalommal folytatott bécsújhelyi kutatásaink⁷⁷ során igyekeztünk a levéltár 13–16. századi anyagának magyar vonatkozású darabjait számba venni. Az elődök eredményeire támaszkodva a digitális fényképezés segítségével hozzájuk képest gyorsabban, nagyobb mennyiségű levéltári anyagot tudtunk áttekinteni. Hiába törekedne azonban bárki is a teljességre, ha nem ismerjük Sopron és a környező magyarországi települések késő középkori–kora újkori lakosainak teljes névsorát, így azon ada-

⁷⁵ Mayer: *Geschichte I/1–II/2.*, négy kötetben.

⁷⁶ Pl. a StAWN Scrin. Ii. № 43. és 44. csak mikrofilmen tanulmányozható, mivel eredeti példányuk lappang.

⁷⁷ Péterfi Bence 2013 januárjában egy napot magánúton, 2016 szeptemberében három napot az OTKA K 105916. számú projekt keretében kutatott. Ezt követően csatlakozott Lakatos Bálint, és 2018 februárjában közösen végezték a levéltári feltárómunkát – öt napot a LP2015–4/2015. azonosítójú MTA Lendület-pályázat, 2024 szeptemberében pedig két napot a 2021-NKTA-15. számú TKP-projekt finanszírozásában. Jelen tanulmány elkészültét ez utóbbi TKP-projekt támogatta.

tok felett, ahol az illető magyarországi érintettségét a szövegben nem említik, könnyen átsiklik a kutató. E tekintetben elég csak Harald Prickler becslését említeni, aki szerint az 1500 körüli Kismarton személyneveinek körülbelül 30 %-a Bécsújhelyen is kimutatható.⁷⁸ Ez figyelmeztet egyben arra is, hogy a határon átnyúló családi szálak kibogozása utólag úgyszólván lehetetlen feladat.

Ezzel együtt munkánk során tetemes számú magyar vonatkozású adatot sikerült feltárnunk vagy újból megtalálnunk:⁷⁹ jelenleg mintegy 440 darab, bizonyosan 1526 előtt keletkezett tételt ismerünk, és további közel százat a 18. századig bezárólag. E mennyiség még növekedhet, hiszen a feldolgozásnak még nem értünk a végére. Az esetlegességek dacára a terjedelmes forrásanyagot kivonatok formájában egy „Bécsújhely és Nyugat-Magyarország” munkacímű kötetben kívánjuk majd publikálni, hozzájárulva egyúttal Sopron és környéke közép- és kora újkori város-, gazdaság- és régiótörténetének jobb megismeréséhez.

---

⁷⁸ Prickler: Die österreichisch-steirischen Grenzstädte 229.

⁷⁹ A feltárt forrásokat közlő vagy hasznosító publikációink: ZsO XIV. 514., 554. sz., XV. 114., 274., 861. sz. [= MZsO VIII. 24. sz.]; Lakatos Bálint: Kismarton város két oklevele (1461, 1502). Városi szervezet és oklevéladás. Soproni Szemle 71. (2017) 303–304.; Uő: Mezővárosi oklevelek 381., 465., Uő: Halál Bécsújhelyen: Somogyi János győri kereskedő és Magyar Ferenc hagyatéka, 1590–1591. Arrabona 61. (2023) 91–111.